

situne dei

Årsskrift för Sigtunaforskning
och historisk arkeologi

2013

Redaktion:

Elisabet Claesson

Rune Edberg (samordnare)

Magnus Källström

Utgiven av
Sigtuna Museum

En tredjedel av Nyköping

– om 2012 års undersökning vid Kilakastalen

Lars Norberg

Inom ett begränsat område i och runt dagens Nyköping finns tre miljöer som ska ses i ett kulturhistoriskt sammanhang – kastalen med kungsgårdsmiljön, den tidiga befästningen Nyköpingshus och lämningarna efter det medeltida Nyköping. De här miljöerna innefattar betydelsefulla ledtrådar till förståelsen av områdets utveckling under den äldre medeltiden. Platserna förenades bland annat av de fördelaktiga kommunikationsstråken Kilaån och Nyköpingsån, samt ett nära förhållande till Östersjön. En hel del pekar på intensiva kontakter med omvärlden, vilka spelat en avgörande roll för områdets politiska och ekonomiska utveckling. Ett av målen med 2012 års undersökning vid Kilakastalen var att tydliggöra relationen mellan de tre miljöerna (*fig. 1*).

De senaste årens undersökningar i kvarteret Åkroken i Nyköping visar att en stadsbebyggelse växte fram runt sekelskiftet 1100 och att etableringen föregicks av en järnåldersbebyggelse (Gustafsson & Norberg 2012:135). Parallellt med stadens tillkomst togs platsen för Nyköpingshus i anspråk. Den utgjorde då en klippholme i Ny-

köpingsåns utlopp. Först under 1100-talets andra hälft, och senast under de första decennierna av 1200-talet, uppfördes här en kastal. Från och med mitten av 1200-talet och framåt byggdes den högmedeltida ringmursborgen ut (Pettersson 2006:40–44). Vad gäller kungsgårdsmiljön vid Stora kungsladugården saknas historiska källor före 1500-talets mitt. Förslagsvis har det dock funnits en medeltida bebyggelse i området, vilken så småningom utvecklats till en avelsgård under Nyköpingshus (jfr Rahmqvist & Höglin 2004:7f). Äldre indikationer på platsens betydelse märks i form av ett antal storhögar på själva kungsgårdsplatån (Curman 1923:XV). Alldeles intill, vid Lindsbacke, finns också husgrundsterrasser, stensträngssystem och ett par gravfält med varierade gravformer.

Vid en mindre undersökning 2007 identifierades resterna av en timrad byggnad invid själva Kilakastalen (Norberg & Pettersson 2009, 2010:223). Befästningen ligger på krönet av en mindre bergknalle nära dagens kungsgårdsplatå, som ett lås där Kilaån vidgas till ett grunt vattenområde kallat

Svanviken. Under äldre medeltid var höjdpunkt i det närmaste omgivet av vatten, utom i väster (*fig. 2*). Platsens planläggning påminner i viss mån om den tidiga befästningen vid Kalmar slott (Olsson 1944:43, 47ff). Kerstin Söderlund antyder en liknande organisation i form av ett stenhus, ett palats om man så vill, i nära anslutning till den tidiga kastalen i Stockholm (Söderlund 2001:16, *fig. 10*). Medeltidens Nyköpingsbor fick dock nöja sig med en enklare timmerbyggnad, även om tornet tycks ha motsvarat den dåtida byggnadsnormen.

¹⁴C-analyser från undersökningen 2007 antydde att byggnaden kan ha övergivits så sent som under 1400-talets mitt. En bakre tidsgräns kunde endast beläggas typologiskt genom tidigmedeltida keramik. Fyndmaterialets karaktär tydde på en samhörighet med det medeltida Nyköping och de sociala skikt som befolkade den tidiga tätorten. Under det här skedet förekommer importerad keramik (BII:1 & CI) nästan uteslutande i urbaniserade miljöer och ytterst sällan på landsbygden. Utöver detta fanns också fynd i form av en järnkrok viktad med bly, en eventuell tinningring, en synål, glaspärlor samt en del av en fibula av järnålderstyp. En handfull begagnade hästskosöm kan ses som argument för att platsen haft en landanslutning (Norberg & Pettersson 2009).

Angående frågan om hur platsen övergavs observerades inga spår av brand, inte heller några tecken på militär närvaro, till exempel i form av pil- eller armborstspetsar. För att säkerställa tidpunkten för etablering respektive övergivande, och om möjligt få fram mer information om befästningen lämnats åt sitt öde under fredliga former, krävdes mer information. Det här var några av de frågor som vi ville gå vidare med inför

2012 års fältarbete. Eftersom delar av analysarbetet fortfarande pågår, får den här genomgången ses som preliminär.¹

Några utgångspunkter

I generell mening leder borgar ofta till tankar på försvar och en ökad militarisering av samhället. Vad gäller de förhistoriska fornborgarna har dock synsätten utvecklats avsevärt under de senaste årtiondena (Olausson 1995; Wall 2003; Svensson 2009), medan medeltidens befästningar i högre grad omges av fortifikatoriska tankegångar (Johansen & Pettersson 1993:38; Lovén 1996:28f). Undantag finns dock (t.ex. Hansson 2011:203ff). Ur ett forskningshistoriskt perspektiv märks också en tydlig slagsida mot att försvaret under den äldsta medeltiden ses som riktat mot yttre hot. Man lät gärna ana att det var önskade främlingar som trängde sig på (Olsson 1932:303; Nordén 1932:358).

Ifråga om själva byggnadstekniken sammanfaller de tidiga befästningarna i många landskap med stenkyrkorna. Mycket pekar för Södermanlands del på att andra halvan av 1100-talet fram till ungefär 1200-talets mitt utgjorde en särskilt expansiv period när det gäller de romanska kyrkorna (Kempff Östlind 2003:27ff). Väl utspridda över landskapet kan man se dessa som ett uttryck för den katolska kyrkans ambition att administrera själar mot ett smärre arvode. En sådan beskrivning skulle, precis som i fallet med befästningarnas renodlat fortifikatoriska egenskaper, grovt förenkla kyrkans roll under medeltiden. Inte desto mindre har den kyrkliga organisationen under tidig medeltid varit en viktig källa för nya tankegångar om avgifter, jordägande, räkenskaper och administration (Lindkvist 2003:19).

Fig. 1. Kartan visar den tidigmedeltida strandlinjen. Notera landbryggan väster om Kilakastalen. Underlaget utgörs av fastighetskarta och strandlinjekarta beräknad med numerisk modell (SGU), samt resultaten från den nu utförda strandlinjeanalysen (Oscar Törnqvist, i manus). Figur förf. Ej skalenlig.

Fig. 2. Rekonstruktion av närmiljön runt Kilakastalen 1200 e. Kr. Brunt anger sank strandzon. Växtsymbolen "sankmark" anger trolig utbredning av helofyter, till exempel säv, slinger och nateväxter. Mörkare blått anger ett djup > 1,5 meter, medan ljusare blått anger grunda mjukbottenar. Kartbearbetning: Oscar Törnqvist, Södertörns högskola. Ej skalenlig.

Måhända var samma byggmästare inblandade i uppförandet av både kyrkor och befästa anläggningar. Utöver själva byggnadstekniken har även andra beröringspunkter mellan tidiga fästen och vissa kyrkomiljöer framhållits. Här avses det som ibland kallas försvarskyrkor, till exempel vissa tidigmedeltida rundkyrkor. En kombination av försvar, symbolisk form och profan funktion har föreslagits (Wienberg 2000:36). De skenbara polariterna andligt och världsligt blandas, alternativt att den ena aspekten övervägt under en tid, för att sedan förskjutas under en annan (ibid. 2000:28f). I syfte att bättre förstå de utpräglat profana befästningsverken under äldre medeltid, kan det vara en poäng se även dessa som uttryck för funktioner utöver de rent militärstrategiska. Kanske finns också lokala variationer där de bakomliggande avsikterna varierat från en plats till en annan.

Övergripande strukturer

Vid fältarbetet 2012 öppnades fyra schakt varav det största (C), omfattade husgrunden

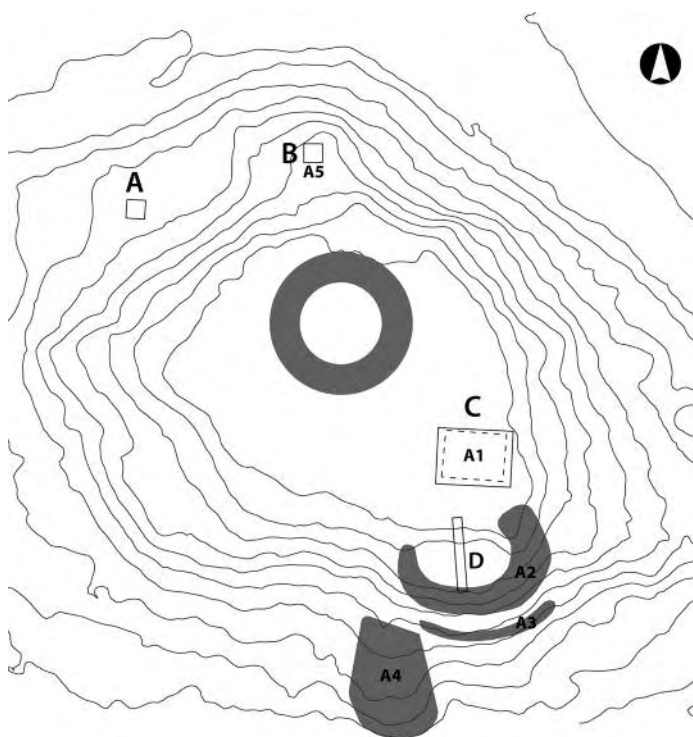

Fig. 3. Planritning över Kilakastalen med öppnade schakt och identifierade anläggningar. Figur förf. Ej skalenlig.

(A1) i dess helhet (fig. 3). Det rektangulära timmerhuset har varit uppfört på tätt lagda syllstenar längs tre av sidorna. Den norra långsidan saknade rester efter syll, vilket möjligen ska ses som att huset här vilat på en ventilerad grund. Ingången har varit centralt placerad på den södra långsidan och syntes i form av två tröskelstenar på ömse sidor om ytterväggen. Byggnaden, som varit drygt 6 x 4 meter stor, har haft en stor hörneldstad vilken syntes som en hög bestående av skörbränd, skärvig och rundad sten (fig. 4). Stora delar av detta material utgör troligen resterna efter en stenfylld rökgång som mynnat ut i en röklucka i taket. Möjligen har spisen stöttats upp av en timrad vägg som avdelat eldstaden från själva kammaren.

Liknande huskonstruktioner finns dokumenterade i form av så kallade rökstugor med ryggåsform utan mellantak eller loft (Erixon 1947:410f & 418, fig. 535a).

Spishällen var belägen på eldstadens norrsida, vilken syntes som en hårdbränd yta uppbyggd av lera. I det sydvästra hörnet fanns rikligt med sot, spåren av själva värmekällan. De stora mängderna lerklining, i synnerhet längs timmerväggarnas insidor, har fodrat konstruktionen och skyddat den mot eld. Spisen har upptagit nästan 9 m² av husets inre, och man har fått nöja sig med en kammare om cirka 15 m² för övriga aktiviteter (fig. 5). Minst en liknande byggnad, daterad till första halvan av 1100-talet, återfinns i Åkroken (B. Pettersson, pers. medd.).

Fig. 4. Grunden till det timrade huset efter framrensning. Foto mot öster. Foto förf.

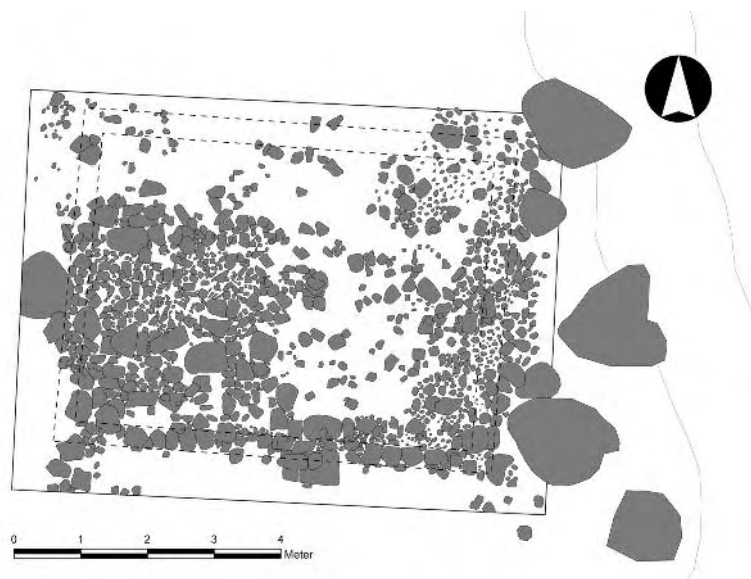
Drygt fem meter söder om huset sluttar topografin brant söderut. Här har ojämnheter i markytan tidigare iakttagits, vilket föranledde ytterligare ett schakt (D). Bland annat identifierades en drygt meterhög cirka 10 x 6 meter stor nymåneformad vall av hårdpackad jord, sand, grus och sten (A2). Vallanläggningens insida var urgrävd och utformad med en plan botten, som täcktes av ett kulturlager med bland annat äldre rödgoods. Ovanpå och något nedsjunkna i lagret låg flera upp till två meter stora block, vilka förmodligen har fallit eller knuffats ned från platån ovanför. Ett par block hade spräckts då de rasat och några av keramikskärvorna påträffades direkt under dessa (fig. 6).

Strax söder om vallanläggningen finns en meterbred stensatt terrassering som löper utmed och nedanför vällen (A3). Vidare noterades en 12 x 10 meter bred limpformad förhöjning i vinkel mot slänten sydväst om den stensatta terrassen (A4). De två sistnämnda strukturerna sluter väl an mot den dåtida strandkanten (Törnqvist, i manus).

A4 tolkas i linje med detta som ett bryggfundament. Vallanläggningen är svårtolkad, men med utgångspunkt i fyndmaterialet bör den vara samtida med huset. Eventuellt har den fungerat som ett värn, det vill säga en enklare förborg till befästningen uppe på krönet.

På höjddpartiets norrsida finns en mindre, cirka 10 m² stor terrass (A5). Miljön är brant och karg med begränsade möjligheter för byggnation. Terrassen ger ett konstruerat intryck, varför ett mindre schakt placerades här (B). Inledningsvis påträffades rikliga mängder kalkbruksklumpar och därunder två lergolv, som innehöll stora mängder brända ben och enstaka kolbitar. Centralt, och mot schaktets botten, påträffades också ett stenskott stolphål. Med utgångspunkt i detta tolkas terrassen som platsen för en mindre bod. De brända djurbenen visar att man lagat mat, och byggnaden kan därför ha fungerat som ett kokhus. I golvlagen hittades också en förkolnad ärta, samt andra brända vegetabilier och mineralsmältor. Det

Fig. 5. Planritning över schakt C med husgrunden och resterna av hörnhärden (A1). Figur förf. Ej skalenlig.

sistnämnda kan utgöra spåren av ett brunnet torvtak (Heimdahl, i manus).

Ytterligare ett schakt placerades ut i anslutning till 1950-talets dumpmassor (A). Den gången uppfattade man kastalen som fyndtom så när som på några djurben (Schnell 1971; Norberg & Pettersson 2009 m.a.a.). Resultatet blev blygsamt, men ett medeltida rembeslag av brons samt några brända ben antyder att det trots allt förekom fynd i anslutning till ruinen.

Serviser, hästhållning, vapen och ett mynt

Den största andelen fynd kommer från själva huset. Nedan diskuteras ett urval av dessa med bäring på dateringar och några av de frågeställningar som nämndes inledningsvis.

Sammanställningen av keramik visar att huset haft en kort användningstid. De största mängderna utgörs av svartgods, det vill säga lokalt producerad keramik i den senvingatida traditionen. Svartgodset finns i

hela byggnaden, i samtliga stratigrafiska sammanhang och även i anslutning till vallanläggningen. Åtminstone ett fragment var ornerat med tunna horisontella streck och kan betecknas som östersjökeramik (M. Roslund, pers. medd.). Det kan också konstateras att timmerhusets invånare haft tillgång till samma typ av exklusiva kärl som stadsborna i Nyköping. Bland annat påträffades minst en flandrisk/nederländsk högdekorerad kanna ornerad med bladfjäll. Den har sin direkta motsvarighet i keramik från Åkroken (BII:1). Kärlet dateras till intervallet 1145–1256 (M. Bäck, pers. medd.). I timmerhuset påträffades även två skärvor protostengods av tyskt ursprung (CI), vilka i sammanhanget bör vara samtida med det äldre rödgodset.

Utöver keramik hittades tre skärvor från glasbägare på olika platser inom schakt C. Glasmassan är klargrön och genomskinlig och visar att skärvorna kommer från samma kärl (G. Haggrén, pers. medd.). Ett av fragmenten låg under en av stensyllarna, varför

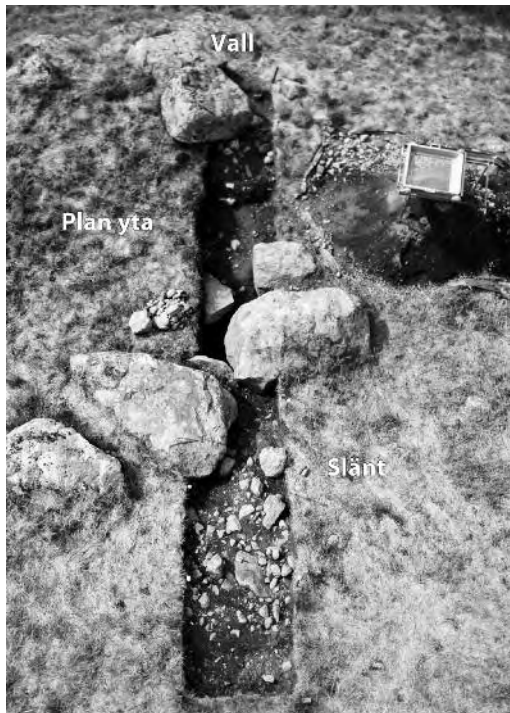

Fig. 6. Snedfoto över schakt D med delar av vallanläggningen (A2). Foto mot söder. Foto förf.

bägaren bör vara äldre än huset. På två av skärvorna finns pålagda glastrådar tillverkade av samma massa som själva bägaren. Glaset har analyserats, men massans kvalitet avviker från andra medeltida exempel från Nyköping och övriga Skandinavien (G. Haggrén, pers. medd.). Proveniensen och datering är i skrivande stund oklar, men eventuellt har glaset importerats redan under järnålder.

Ett tjugotal hästkosöm påträffades utspridda både inom- och utomhus och några hittades även vid vallanläggningen. Utöver det fanns också två hästskor, varav den ena låg centralt på golvet i kammaren. Inne i huset fanns även en sporre som har sin direkta motsvarighet i Åkrokenmaterialet (fig. 7). Bland järnföremålen märks två

armborstpilspetsar med fyrsidigt tvärsnitt, den ena med tånge, den andra med holk, samt en tångeförsedd pilspets för båge. Den holkförsedda spetsen påträffades i slänten ned mot vallanläggningen, de övriga inne i huset.

Intill eldstaden fann vi dessbättre en del av en medeltida brakteat (fig. 8). På åtsidan syns en lejonfigur och runtom kan man läsa den latinska formen för Knut – KANVTVS, vilket syftar på Knut Långe som regerade åren 1229–1234 (N. Myrberg, pers. medd.). Fyndet har sin motsvarighet i ett mynt ingående i en myntskatt hittad på Eskilstuna kyrkogård 1879. Skatten är delvis skingrad, men ett knappt fyrtiotal mynt återstår, varav flera präglats under Knuts korta regeringstid åren 1229–1234 (Lagerkvist 1970:52).

Platsen tas i anspråk och överges

Genomförda ¹⁴C-analyser på obränt djurben från spisen bekräftar att byggnaden var i bruk under det sena 1100-talet och fram till 1200-talets andra halva.² Gissningsvis uppfördes timmerhuset strax efter sekelskiftet år 1200 – kanske efter det att själva tornet stod klart. Inget i fyndmaterialet talar för att huset brukats under senmedeltid, varför den tidigare dateringen till mitten av 1400-talet bör ses som tveksam.

Även om det inte finns några tydliga tecken på att platsen utsatts för brand, finns andra tecken på förstörelse i form av de omkullvälta blocken i vallanläggningen. Keramikfynden och det stratigrafiska sammanhanget visar att händelsen bör ligga tidsmässigt nära rödgodsets datering. Betyder det att keramiken i vallanläggningen har hamnat där vid en ödeläggelse av platsen, och att man har vräkt ut saker från huset upp på krönet? Frågan är också om de spridda hästkosömmen och vapenfynden ska

knytas till övergivandet? Dateringarna och fynden visar att platsens användning upphört under 1200-talets andra halva, vilket betyder att den övergavs i samband med, alternativt strax efter, Birger jarls makt tillträde. Måhända satsade man då istället krutet på Nyköpingshus, medan befästningen i Kiladalen hade spelat ut sin strategiska och manifesta roll.

¹⁴C-analysen från den äldsta golvnivån i schakt B gav en något äldre datering. Ett bränt ben daterades till ett intervall som spänner mellan vikingatid och äldre medeltid.³ De relativt rikliga mängderna kalkbruk antyder att platsen nyttjats i samband med bygget av själva kastalen, sett till dateringen förslagsvis någon gång under 1100-talets andra hälft.

Utöver detta visar ytterligare ¹⁴C-analys från både schakt C och D att det förekommit aktiviteter på platsen från järnålderns mitt fram till vikingatid. Preliminära resultat från den osteologiska analysen visar också att benmaterialet innehåller hårt bränt skelettmateriale från människa. Benen bör ses som kremerade (E. Sjöling, pers. medd.). Sett till det tidigare fyndet av fibulan har platsen möjligen använts som gravplats under järnåldern. De äldre dateringarna och de spridda brända benen kan då förklaras med att gravmaterial rörts om då platsen bebyggs under medeltid.

De tre delarna blir en

Det går tyvärr inte att peka ut en enskild byggherre eller ange ett årtal för när höjdpunkt vid Kilaån togs i anspråk för den medeltida etableringen. Historien är en process och med tanke på hur kortlivade kungarna var vid den här tiden är det rimligt att tänka sig att flera kom att dra i trådarna. Vi ska heller inte glömma bort att lokala aktörer

Fig. 7. Hästsko och hästkosöm. Därunder en sporre och längst ned två armborstspilspetsar. Fynd vid Kilakastalen 2012. Foto förf.

kan ha spelat en roll i urbaniseringen av de tre platser som omtalas här. Nya idéer och uppfinningar växlades kontinuerligt mellan Skandinavien och kontinenten och sådana kontakter uppstod naturligtvis inte vid en viss tidpunkt. Befästa stenbyggnader får trots detta ses som helt nya inslag i det sörmländska landskapet under den tidiga medeltiden – för att inte tala om tätorter som Nyköping.

I och med myntningen närmar vi oss också ett antal personer med inflytande i den begynnande staten och med eventuell relation till det aktuella området. Knut Långe är intressant på flera vis, inte minst på grund av ett äldre myntfynd som har med Nyköping att göra. För att sätta in honom i

Fig. 8. Till vänster myntfragmentet från Kila-kastalen. Till höger ett motsvarande mynt påträffat i Eskilstuna (LL IV A4). Foto förf. resp. KMK.

ett vidare sammanhang kan det vara på sin plats med en liten exkurs. Knut var son till Holmger Filipsson. Denne var i sin tur möjligen släkt med Knut Eriksson, kung från 1167 (SBL). Under 1100- och 1200-talet stred flera grupper och släkter om makten i det som med tiden skulle formas till en nation. Så småningom tog Birger jarl hem spelet och utnämnde sin son Valdemar till kung år 1250.

Dessförinnan regerade Erik Knutsson 1208–1216 och efter honom Johan Sverkersson 1216–1222. Erik efterlämnade dock en son, Erik Eriksson (läspe och halte), som föddes kort efter faderns död. Eftersom han var omyndig utsågs efter Johans frånfälle ett råd som styrde i Eriks ställe åren 1222–1229. I rådet ingick troligen Knut Långe som tog makten i slaget vid Olustra utanför Eskilstuna (Lindkvist & Sjöberg 2003:44f). Knut dog dock 1234, men hann utfärda ett flertal mynttyper (jfr Sjöberg 1986). Ett av dem, påträffat i Skänninge på 1960-talet, ger också det äldsta kända belägget för stadsnamnet Nyköping. På myntet kan man utläsa stadens namn – NVCOPIE (Rasmusson 1962:154). Tack vare undersökningarna i Åkroken vet vi dock att tätorten är äldre än så, och att plat-

sen var bebyggd redan under järnåldern. Namnet på järnåldersbebyggelsen känner vi naturligtvis inte till, men det var knappast Nyköping.

På 1960-talet hittades invid det gamla Rådhusorget i Nyköping ett myntstampsavtryck på ett blyband med namnet Aros. Att myntningen trots namnet ska knytas till Nyköping är troligt. Ett stampsavtryck är en avfallsprodukt, det vill säga ett resultat av att man testat själva stampen före den egentliga präglingen. Myntning var hårt knuten till orten där den bedrevs, ofta under kunglig kontroll (se dock Malmer 1978:207ff). I det här fallet tillskrivs avtrycket Erik Knutssons myntning 1208–1216 (Jonsson 1983:83; Grundberg & Jonsson 2004:14). Aros, som är ett naturnamn med betydelsen åmynning, återfinns på platser som Västra och Östra Aros, men även i ortnamn som Åhus, Århus och Nidaros. Nyköping är som bekant beläget vid en åmynning. Tillika är Aros ett rimligt namn på en förhistorisk bösättning, exempelvis den tidigare nämnda järnåldersbebyggelsen. Med det här i bakgrunden kan man tolka det något yngre NVCOPIE-myntet som att Nyköping fick sitt nuvarande namn någon gång under 1200-talets andra eller tredje decennium, förslagsvis i syfte att befästa ortens status som köpstad under kunglig kontroll.

Att koncentrera ett överflöd till en plats, till exempel en stad, kan ha sina risker. Men angrepp utifrån var kanske inte nödvändigtvis det största problemet, befästningar byggdes ju även i inlandet. Mer begripliga blir istället kastalerna i Nyköping och Kila om vi ser dem som ett uttryck för den gryende centralmaktens strategi att ta kontrollen över produktionsmark och i det här fallet också tätortens välstånd (jfr Fritz 1972:52 & 58). Att staden fanns där när kas-

talerna byggdes vet vi genom undersökningarna i Åkroken. Makten över jorden var under medeltiden en avgörande faktor för att producera det överskott som krävdes, inte bara för att uppföra och underhålla kostsamma befästningar av sten och trä, utan också för att avlöna ett hushåll, knektar, skapa nya relationer och rentav utrusta ett skeppslag (Ericson 2012:15f).

Genom de materiella lämningarna kan vi synliggöra en strategi under den äldre medeltiden, en ansats att ta herraväldet över kommunikationsvägar och produktion. De tidiga kastalerna kan i ljuset av detta betraktas som en prolog till den samhällsomvandling som tog sin början under 1100-talet, och som kulminerade under 1200-talets andra hälft (Lindkvist 2003:14). Det här uttrycks på ett för tiden och regionen nytt och manifest vis. Två torn av sten uppförs under samma skede, på platser med likartade topografiska förhållanden och med bara några kilometers mellanrum. Båda låser effektivt två av de största vattenvägarna in mot det befolkningstäta inlandet – Nyköpings uppland – med omfattande jordbruksmarker som hävdats långt tillbaka i tiden. Längs Kilaån ligger gravfälten på rad i två till tre mil, med en sorti i form av ett båtgravfält i dalgångens slut. Nyköpingsåns vattensystem är mer brokigt, men har sin upprinnelse i sjöplatåns nätverk av vattendrag och sjöar. Även här finns otaliga bebyggelseenheter och lång kontinuitet. Etableringen av rundtornet i Kila sammanfaller i tid med den samhällsomvandling som beskrivits, där jord började betraktas som en avkastningsenhet (Ericson 2012:22).

Tyvärrens Kilakastalen på sitt innehåll under 1950-talet. Annars hade vi genom analyser av jordprover kanske kunnat

visa att man där samlat ett överskott av naturprodukter i form av till exempel spannmål. I linje med det inledande resonemålet vill jag därför föreslå att kastalen visserligen kunde fungera som försvarsstrategisk stödjepunkt, men att den i lika hög grad var ett uttryck för den regionala kontrollen av det omgivande jordbrukslandskapet. Och det är kanske här vi ser det första påtagliga uttrycket för det som skulle bli Stora Kungsladugården till Nyköpingshus.

Referenser

- Curman, S. 1923. Riksantikvariens årsberättelse för år 1923. *Fornvännen* 18.
- Ericson, A. 2012. *Terra mediaevalis. Jordvärderingssystem i medeltidens Sverige*. Uppsala.
- Erixon, S. 1947. *Svensk byggnadskultur. Studier och skildringar belysande den svenska byggnadskulturens historia*. Stockholm.
- Fritz, B. 1972. *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434*. Del 1. Stockholm.
- Grundberg, L. & Jonsson, K. 2004. Skatterna från Tuna kyrka och myntcirkulation i Norrland under 1100- och 1200-talen. *Myntstudier. Mynttidskriften på Internet*. Nr 2004:2. www.numismatiskaforsokningsgruppen.su.se.
- Gustafsson, P. & Norberg, L. 2012. Stilla flyter ån. Om resultaten från 2010–2011 års undersökningar i Nyköping. *Forntid längs ostkusten 3. Blankaholmsseminariet år 2011* (red. K. Alexandersson et al). Västervik.
- Hansson, M. 2011. *Medeltida borgar. Maktens hus i Norden*. Lund.

- Heimdahl, J. (manus). Kvartärgeologisk beskrivning av området kring, och makroskopisk analys av jordprover från Kilakastalen, Nyköping 45:1. *Kilakastalen*. Medeltid. Fornlämning Nyköping 45:1, Stora kungsladugården, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Forskningsundersökning. Sörmlands museum (i manus), Arkeologiska meddelanden. Nyköping.
- Johansen, B. & Pettersson, I-M. 1993. *Från borg till bunker. Befästa anläggningar från förhistorisk och historisk tid*. Stockholm.
- Jonsson, K. 1983. Översikt över fastlandsmyntningen ca 1180–1250. *Numismatiska meddelanden* NMXXXIV.
- Kempff Östlind, M. (red.) 2003. Medeltidens kyrkor. *Södermanland. Landskapets kyrkor*. Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Stockholm.
- Lagerqvist, L. O. 1970. *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm.
- Lindkvist, T. 2003. Från träl till landbo. Uppkomsten av det medeltida godssystemet i Europa och Norden. *Trälar. Ofria i agrarsamhället från vikingatid till medeltid* (red. T. Lindkvist & J. Myrdal). Stockholm.
- Lindkvist, T. & Sjöberg, M. 2003. *Det svenska samhället 800–1720. Klerkernas och adelns tid*. Lund.
- Lovén, C. 1996. *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige*. Uppsala.
- Malmer, B. 1978. Örebro som myntort under 1200-talet. *Myntkontakt nr 8. Svensk numismatisk tidskrift*.
- Norberg, L. & Pettersson, B. 2009. Kilakastalen. Medeltid. Fornlämning Nyköping 45:1, Stora Kungsladugården, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Forskningsundersökning. Sörmlands museum, Arkeologiska meddelanden 2009:01. Nyköping.
- Norberg, L. & Pettersson, B. 2010. Huset vid Kilakastalen. *Situne Dei*.
- Nordén, A. 1933. Svintuna och dess kastal vid Eriksgatan. Ett arkeologiskt bidrag till ortnamnsforskningen. *Fornvännen* 28.
- Olausson, M. 1995. *Det inneslutna rummet. Om kultiska hägnader, fornborgar och befästa gårdar i Uppland från 1300 f. Kr. till Kristi födelse*. Stockholm.
- Olsson, M. 1932. En grupp runda kastaler från romansk tid på Sveriges östkust. *Fornvännen* 27.
- Olsson, M. 1944. *Kalmar slots historia I. Tiden intill 1300-talets mitt*. Stockholm.
- Pettersson, B. 2006. *Nyköpingshus*. Medeltid & nyare tid. Nyköping 64:1 och 231:1, Nyköpingshus, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Forskningsundersökning. Sörmlands museum, Arkeologiska meddelanden 2006:02. Nyköping.
- Rahmqvist, S. & Höglin, S. 2004. *Lilla kungsladugården. Historik och kulturmiljöanalys*. Med bidrag av Evy Rydergård. Nyköping.
- Rasmussen, N. L. 1962. Nyköping som myntort under Knut Långes tid. *Sörmlandsbygden*.
- Schnell, I. 1971. *Herremansgårdar i Södermanlands län*. Nyköping.
- Svensson, I. 2009. En fornborg till folkhemmets försvar. *Hugget i sten för evigheten* (red. K. Cassel). Nyköping.
- Sjöberg, R. 1986. Rex Upsalie och vicarius – Erik den helige och hans ställföreträdare. Något om Erikskulten och de äkta Folkungarnas uppror på 1200-talet. *Fornvännen* 81.
- SBL = *Svenskt biografiskt lexikon*. 1977. Bd 21
- Söderlund, K. 2001. Nya infallsvinklar på Stockholms slots byggnadshistoria. *Fornvännen* 96. Stockholm.

Törnqvist, O. (manus). Miljörekonstruktion kring den medeltida Kilakastalen. *Kilakastalen*. Medeltid. Fornlämning Nyköping 45:1, Stora Kungsladugården, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Forskningsundersökning. Sörmlands museum (i manus), Arkeologiska meddelanden. Nyköping.

Wall, Å. 2003. *De hägnade bergens landskap. Om den äldre järnåldern på Södertörn*. Stockholm.

Wienberg, J. 2000. Fästningar, magasiner og symboler – Østersøens flertydige kirker. *Medeltidsarkeologisk tidsskrift* nr 4. Lund.

Personliga meddelanden:

M. Bäck, Riksantikvarieämbetet, 2012-12-12.

G. Haggrén, Helsingfors univ. 2012-12-20.

N. Myrberg, Stockholms univ. 2012-05-28.

B. Pettersson, Sörmlands museum, 2012-12-11

M. Roslund, Lunds universitet, 2012-12-12.

E. Sjöling, SAU, 2013-01-18.

Noter

1) Undersökningen genomfördes av Sörmlands Museum i samverkan med Södertörns högskola och med finansiering från Berit Wallenbergs stiftelse samt Stiftelsen Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur.

2) 1185-1285AD 2σ, 1220-1265AD 1σ

3) 1020-1210AD 2σ, 1040-1170AD 1σ

Summary

In 2012, Södermanland County Museum and Södertörn University carried out an excavation close to a ruined stone tower known as Kilakastalen, situated on a low hilltop just outside the medieval town of Nyköping in Södermanland. The overall aim was to study the relationship between the medieval town and the two neighbouring stone towers at Stora Kungsladugården and Nyköpingshus. It was also hoped to date the timber house located next to Kilakastalen, the remains of which were identified in 2007, and also to determine whether or not the site was forcibly abandoned.

The timber house was completely excavated. Carbon-dated animal bones along with ceramics and a medieval coin show that it was in use throughout the first half of the 13th century. Additional medieval structures were found on a slope close to the building. Here the remains of a small pier, a terrace and an earthen mound or embankment were identified. The latter structure was interpreted as a fortification with features similar to a small bailey. Preliminary results also suggest that the hilltop had been in use as far back as the Iron Age, perhaps as a burial site.